

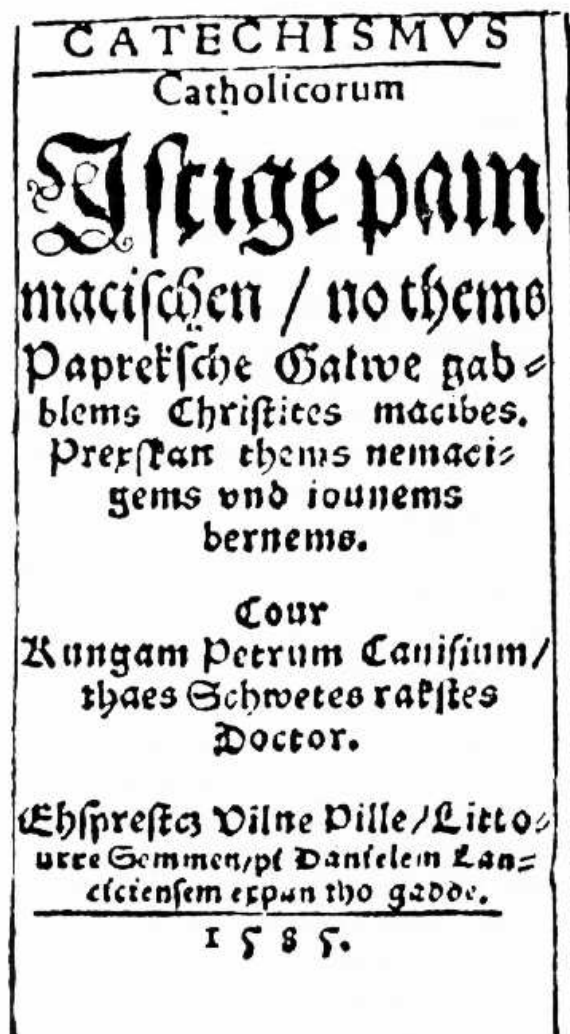
MAARJAMAA

EESTI KATOLIIKLASTE RINGKIRI

Nr. 2 (23)

XII aastakäik

Nelipühi 1973

KATOLIIKLASTE KATEKISMUS

Lühikesed õpetused

päheõpitavatest tükkidest
Kristuse õpetusest

hariduseta inimeste ja noore
rahva jaoks

Isand Peetrus Canisiuselt
Pühakirja Doktorilt

Trükitud Vilna linnas Leedumaal
Daniel Lanciuse poolt aastal

1585

Kui jesuiidid aastal 1583 Tartu ja Riia kolleegiumid asutasid, hakati mõlemas peagi rahvakeelseid katekismusi koostama. Säilinud trükiarvetest selgub, et need katekismused trükiti koos David Lanciuse trükikojas Vilnas ja et nad oli samamahulised.

Kaua aega näis, et kõik eksemplarid olid sõdade keerises jäljetult hävinud. Kuid siis leiti a. 1922 Uppsalast, kuhu Rootsi väed olid selle nähtavasti sõjasaagina kaasa toonud, lätikeelne katekismus. Selle ja trükiarvete põhjal võime saada selgema ettekujutuse ka eestikeelsest sõsarväljaandest ning oletusi teha Tartu katekismuse laululisa mahu kohta, mida Riia omas ei leidunud.

TÄNU, MITTE LAITUST

19. märtsil 1583 saabus Tartusse kuus jesuiidipaatri. Nad asutasid seal esimese kooli, kus eestlased olid tere-tulnud, kus õpetati eesti keelt, trüki-kunsti ja raamatute levitamist, loodi ja toimetati trükki eestikeelseid kiriku-laule. Kooli kasvandikud olid linna- ja maakoguduste eestpalvetajatena selle töö tutvustajajaks rahvale. Kas ei vääri jesuiidid kõige selle eest tänu?

Olemasolevaid kirjanduslugusid lehit-sedes leiame aga tunnustuse asemel pi-gemini anakronistlikku kriitikat ja ko-guni süüdistusi. On õige, et Maarjamaal möllanud tormid näivad olevat hävita-nud pea kõik Tartu kolleegiumi trüki-sed ja et kolm välismaist pisileidu päri-nevad alles ajavahemikust 1937-1963, kuid hõlpsasti kättesaadavad arhiiviand-med oleksid võimaldanud küllalt täpse üldpildi saamist. Siiski räägitakse täni-ni üldistavalt « katoliiklastest », olgugi et tegemist oli väga väikese ja hästi-tuntud grupiga. Viimasel ajal on õnneks tulnud kuuldavale märksa positiivse-maid häält nagu V. Helk, A. Võõbus ja E. Tarvel.

Meie kirjanduslugude hulgas on eri-line koht Tallinnas toimetataval *Eesti kirjanduse ajalool* (köited I-III, 1965-69), oma ala mahukaimal, pretensiooni-kaimal ja ka levinuimal teosel.

Meid huvitav peatükk selles anti trükki paar aastat pärast viimase leiu publitseerimist. Autorina esineb Endel Siirak (I, lk. 119-122), kuid raamatu kollektiivse iseloomu tõttu väljendab tema sõnastus küllap kogu toimetuse seisukohta.

Olemasolevate dokumentide põhjal võib kõnealusel perioodist anda pildi, mis erineb mitmeti *Eesti kirjanduse ajaloo* omast. Õeldu selgitamiseks toome selle järgnevalt (välja arvatud lõik, mis ei räägi kiriklikust kirjandusest)

kõrvuti ühe teise kokkuvõttega, mis püüab sündmusi nende laiemasse raami paigutada ja tolleaegsele mõtteviisile lähedasemaid mõisteid tarvitada. Peal-kirjade erinevus johtub kaalutlusest, et eestikeelne katoliiklik trükisõna tuli eksklusiivselt Tartu kolleegiumist.

Olgu eraldi nimetatud paar üksikasja *Eesti kirjanduse ajaloo* tekstist.

Kohe alguses loeme: « Kui reformat-sioonikirik hakkas endale teed rajama trükitud rahvakeelse raamatuga, siis haaras samade vahendite järele ka ka-toliiklus ». Tegelikult oli trükitud raa-mat juba ammu enne reformatsiooni tuntud usulise ja ilmaliku õpetuse le-vitamisvahend. Nii näiteks oli saksa keeles enne Lutherit trükitud 18 eri piiblitõlget.

Veidi edasi: « Niisuguse söödaga (*esca*) loodeti kahtlejaid hingi kergemi-ni katoliikluse hõlma püüda, nagu jesuiitide aastaaruande kirjutaja ise tun-nistab. »

Lugejas tekib illusioon nagu oleks aruande kirjutaja tarvitanud sõnu *sööt* ja *püüdma* nende otseses, proosalises tähenduses ja nimelt mingi sihiliku pet-tuse (kasvõi tahtmatuks) ülestunnista-miseks. Tegemist on aga hoopis tol-leaegses vaimulikus keelepruugis üli-sagedase piltliku väljendusega, mis tahtis olla kaudseks viiteks Jeesuse sõnadele (siin Matt. 4, 19) ning sel viisil lugeja meelt Jumala poole ülen-davaks ütlemiseks. Nood aastaaruanded olid ju koostatud meeltülendava luge-misena orduvendadele ega olnud seega « aruanded » tänapäeval sellele sõnale omistatud mõttes.

Neist ja muist ebatäpsusist *Eesti kirjanduse ajaloo*s on uues ülevaates püütud hoiduda. Jäägu lugeja otsusta-da, kuivõrd see on õnnestunud.

E. Siirak

REKATOLISEERIMIS- PERIOODI KIRJALIKUD MÄLESTUSMÄRGID

Kui reformatsioonikirik hakkas endale teed rajama trükitud rahvakeelse raamatuga, siis haaras samade vahendite järele ka katoliiklus, eriti jesuiidid. Seetõttu moodustab omaette peatüki eestikeelse kirjasõna arenemise teel Lõuna-Eesti kuulumine katoliikliku Poola koosseisu XVI saj. lõpul ja XVII saj. algul, kus jesuiitide agara misjonitöö keskuseks sai Tartu. Aastal 1583 rajati siin gümnaasium, aastal 1585 tõlkide seminar ning 1585-1586. aastal kolleegium. Uue poliitilise võimu teenistuses olevad jesuiidid püüdsid õpetuse juurutamiseks rahvakeelses kirja- ja trükisõnas võistelda vihatud luteri usu levitajatega. Kohalikke keeletakistusi hakkas kõrvaldama tõlkide seminar ja mõnigi paater olevat eesti keele nii ruttu kätte õppinud, et luterlased on seda pidanud « nõiakunsti tulemuseks ». Misjonitööga olid kavalasti liidetud pitoresksed vaimulikud teatrietendused. Jesuiitide aastaaruanded ajavahemikust 1583-1614 kõnelevad deklamatsioonidest, vaimulikest draamadest, lihavõtte- ja sügismängudest ning dialoogide ettekandmisest. Näiteks korraldati 1595. aastal Tartus nn. püha õhtusöömaaja pühal kolleegiumi õpilaste ja garnisoniväe ühendatud jõududega pidustused, mida siustasid pasunakoori ja sõnadraama ettekanded. Tava kohaselt pidid need etendused olema ladinakeelsed, kuid arvestades jesuiitide agarust oma ideoloogia juurutamisel massidesse, ei ole võimatu, et selle kõrval katsetati ka rahvakeelse esitamisi viisiga. Niisuguse söödaga (*esca*) loodeti kahtlejaid hingi kergemini katoliikluse hõlma püüda, nagu jesuiitide aastaaruande kirjutaja ise tunnistab. Samuti harrastatud rahvakeelseid jutlusi metsakolgastes ja turuplatsidel. Nii pidanud Tartu tu-

V. Salo

TARTU KOLLEEGIUMI TEKSTID (1585-1623)

Meie vanimate, sünnilt juhuslike trükiste levik piirdus keeldude ja hävituste tõttu väheste eksemplaridega. Ent levikut takistanuks vastaselgi juhul eestlastest lugedaoskajate väike arv. Suure muudatuse sellesse olukorda tõi *Tartu kolleegium*, esimene kool, kuhu värvati eestlasi, kus õpetati eesti keelt ning toimetati kavakindlalt trükki eestikeelseid raamatuid.

Kolleegiumi tegevus

16. saj. alguses tekkis Euroopas üks suurematest reformiliikumistest kristliku kiriku ajaloos. Lääne-Euroopa senini ainsast kirikust lõi lahku ja kujunes omaette kirikuteks mitu osa. Saksa ja Rootsi vahendusel jõudis sellest suurest liikumisest Eestisse ainult luterlik usu-uude, kuna Poola kaudu saabus meile katoliikliku kiriku sisemist uuendust taotlev vool, mille peamisi kandjaid oli a. 1534 asutatud *Jeesuse Selts* (*Societas Jesu*).

Üheks jesuiitide peamiseks tegevusväljaks kujunesid koolid, mis pidid kasvatama moraali ja teadmiste poolest kõrge tasemega vaimulikku ja ilmalikku juhtkonda. Lühikese ajaga löid jesuiidid uudse ja tõhusa pedagoogilise süsteemi ning neid kutsuti juhtivatele kohtadele kiriklikes õppeasutustes või koguni uusi koole looma. Stephan Báthory soovil laskis Gregorius XIII saata gruppi jesuiite ka Liivimaale, kus nad asutasid kaks kooli: Riiga ja Tartusse. A. 1583 alustas Tartus tegevuse gümnaasium, millele lisandus kaks aastat hiljem tõlkide seminar ja kolleegium.

Kolleegiumi tegevust pidurdas rootslaste hävitustöö a. 1601, kuid ta sai siiski tegutseda ümmarguselt 40 a. Muuhulgas õpetati ka trükikunsti ja valmistati ette raamatukaupmehi.

mul pühapäeviti jutlust paater, kes kuulajad kirikusse juhtinud ja siis jälle uut salka koguma läinud. Kõik see nõudis ka eestikeelse kirjavaras soetamist, mistõttu Tartu kolleegium koondas enda ümber tõenäoliselt ka eesti soost kasvandikke, keda valmistati ette vaimulikule kutsele. Nende hulgast on teada näiteks eestlane või vähemalt eestimaalane Michael Sommer, kes sai hariduse jesuiitide ordu keskuses Braunsbergis Preisimaal (kantud õpilaste nimekirja a. 1595); 1598. aastal saadeti ta Tartu kolleegiumi. Sommeri kohta on Braunsbergi paavstliku seminari matriklis märgitud, et ta on olnud suureks abiks raamatute tõlkimisel eesti keelde.

J. A. Veltherus

Viimastel aastatel on rekatoliseerimise perioodist avastatud ka eestikeelseid tekste. Nii leiti Mainzi linnaraamatukogus käsikiri, mille peamiseks osaks on « Meie isa », « Ave Maria », « Credo » ja kümne käsu tõlge. Need tekstid on sisse köidetud 1582. aastal Vilniuses ilmunud väljaandesse « *Regulae Societatis Jesu* » (« Jesuiitide ordu reeglid ») ja osutavad keelelisele sarnasusele rekatoliseerimisperioodi teiste kirjalike mälestusmärkidega. Sissekanne on tehtud oletatavasti ajavahemikus 1585-1600. Tekstide tõlkijaks on olnud Johannes Ambrosius Veltherus (Welther, Völcker), kes sündis 1547. a. Eisenachis Tüüringis ning suri 1619. a. Braunsbergis. Veltherus töötas Tartu jesuiitide keskuses jutlustajana, hakates varakult esinema ka eesti keeles. Braunsbergis olevat ta aastail 1605-1610 tõlkinud veel mõned vaimulikud teosed eesti keelde, mida peeti kõige raskemaks murrakuks Liivimaal. Nende raamatute tiitlid ja täpne ilmumisaeg on aga jäänud teadmatuks. Rooma jesuiidiarhiivis on Veltheruselt säilinud mitmed kirjad Tartust.

L. Boieruse käsikiri

Teine varasem rekatoliseerimisperioodi kirjalik mälestusmärk pärineb

Tegelikult ilmunud trükiste arvu me ei tea; lähemaid andmeid on 3-4 raamatu kohta. Leitud on üks raamat (1937) ja kaks käsikirjalist tõlketeksti (1953 ja 1963).

1585. a. katekismus

Kaugelt tähtsaimaks osutub esimene väljaanne, senini kätteleidmata eestikeelne katekismus (ca. 94 lk. formaadis 9 x 15 cm), millest üks kolmandik sisaldas esimese kogu eestikeelseid kirikulaulu, tõenäoliselt riimis. Trükiti 997 eks., millest 927 saadeti kohe Tartu.

Koostatud oli see raamat praktilise kooli- ja kiriku-käsiraamatuna usu õpetamise ja õppimise jaoks. Selle kõrval pidi ta aga olema ka lugemaõppimise-tekstiks eestlastest tõlkide-seminari õpilastele, samuti eesti keelt õppivaile muulasile.

Raamatu koostas hollandlane Thomas Buys (Busaeus), kolleegiumi heebrea ja eesti keele õpetaja. Muidugi võis tal olla abilisi. Kirjas Mantova hertsoginnale (dateeritud Tartus 5.8. 1585) puudutab Buysi ja tõlkide-seminari tegevust visitaator A. Possevino, kes võttis katekismuse käsikirja kaasa Vilnasse ja laskis selle trükkida David Lanciuse juures koos läti keelse sõsarväljaandega (faksiimile-uustrükk 1927), mis sisaldas peale katekismuse veel palveid. Arvatavasti leidis neid ka Tartu väljaande katekismuse-osas, mis oli trükiarvete põhjal samamahuline.

Peaaegu pooleks sajandiks jäi see teos ainsaks laiemalt levinud eestikeelseks raamatuks ja pidi sellisena looma teatud traditsiooni nii õigekirjutuse kui ka kirikulaulude alal, mida oletatavasti jätkasid kolleegiumi muud väljaanded.

Völckeri käsikiri

Buysi vend Petrus õpetas Mainzis; võibolla seletab see, kuidas sattus seal- sse jesuiitide raamatukokku üks Tartu kolleegiumi köiteid, mis sisaldab kuus eestikeelset teksti Johannes Ambrosius Völckeri (Welther) sulest (Meie isa ja Ave Maria palved, usu-

ajavahemikust 1587-1595. Selle koostaja, rootsi jesuiit Laurentius Boierus viibis kolmel korral lühemat aega Tartus, võttes tõenäoliselt osa kolleegiumi ja tõlkide seminari tööst. Tema vaimuliku manitsuse käsikiri, mille eestikeelne osa kannab pealkirja «*Estonici*», on kirjutatud põhja- ja lõuna-eesti-murdelises segakeeles, kujutades endast tõenäoliselt retoorikaharjutuste teksti. Keeleliselt on see käsikiri väga vigane, kuid huvi pakkuva ortograafilise momendina näeme siin häälikute pikkuse märkimist sageli hilisema, Forssellius-Hornungi kirjaviisi kohaselt.

«*Agenda Parva*» (1622)

Ainsa eesti keelt sisaldava trükisena on rekatoliseerimisperioodist säilinud «*Agenda Parva*», kirikotalituste käsiraamat vaimulikele, trükitud 1622. aastal Braunsbergis. Teos sisaldab ladina-keelseid eeskirju preestritele, liturgilisi vormeleid ja palveid ladina keeles. Kohtades, kus lihtrahvas pidi riitusest aktiivselt osa võtma ja kus vaimuliku küsimusest tuli aru saada, on tekst antud läti, eesti, poola ja saksa keeles. Nõnda polnud ka see teos mingi rahvahariduse edendamise alge, vaid formaalne kirikuteenistuse vahend. «*Agenda Parva*» suhteliselt puhas lõuna-eestiline keelepruuk, toetudes Tartumaa lõuna- ja Võrumaa lääneosade murrakule, annab tunnistust selle koostajate paremast keeleoskusest luterlastega võrreldes. Esimese lõuna-eesti keelt sisaldava raamatuna on see teos kõige varasemaks trükiseks, mis viitab hilisemale kahe kirjakeele võistlusele Eesti alal. Samal ajal on «*Agenda Parva*» vanuse poolest üldse teine eestikeelset teksti sisaldav raamat, mis on säilinud.

Lisaks sellele on kaudseid andmeid jesuiitide muustki eestikeelsest kirja- ja trükisõnast XVI ja XVII saj. vahetusel. Nii trükiti 1585.a. sügisel Vilniuse jesuiitide trükikojas eesti ja läti katekismusi. Eestikeelse tõlke autoriks on peetud Tartu kolleegiumi esimest rektorit, hollandi jesuiiti Thomas Busaeust (Buys), aga sellest tööst võis osa võtta ka Veltherus. Juba kõne all

olevale katekismusele olid lisatud vaitunnistus, kümme käsku, viis kirikukäsku, seitsme sakramendi nimed).

Tüüringist pärit Völcker viibis Tartus a. 1583-1601, jutlustas eesti keeles ja tõlkis 17. saj. pärinevatel andmetel eesti keelde «*raamatuid*», millest puuduvad aga lähemad teated.

Völckeri käekirjaga ülestähendatud tekstide tõlkija näib olevat taotlenud kompromissi põhja- ja lõunamurrete vahel. Kirjaviis on mõnes suhtes (näit. *isa, sinu, nimi*) parem kui hilisem Stabli ja Rossihniuse oma.

Boieruse käsikiri

Ligikaudu ühe trükilehekülje pikkune eestikeelne tekst on säilinud Stockholmis sündinud Laurentius Boieruselt, kes viibis ajavahemikul 1587-99 kolm korda lühemat aega Tartus. Seal pani ta arvatavasti kirja oma lühijutluse tüüpi teksti. Pole selge, miks ta selle seitsmes keeles (kreeka, ladina, itaalia, saksa, poola, rootsi ja eesti) üles märkis. Võibolla sündis see keeleõpingute raames, kuid laialt reisiv paater (jesuiitide paigutati silmaringi laiendamise eesmärgiga tihti ümber) võis teksti kasutada ka kirikus.

Boieruse eesti keele oskus oli kaas-aegsete andmete põhjal vähene; tema sissekande keel (jällegi põhja- ja lõunamurrete segu) sisaldab vigu ja ebaselgeid kohti. Järjekindluseta ortograafias pakub huvi häälikute pikkuse märkimine (*isamaa, paast*).

Agenda Parva (1622)

on senini ainus kätteleitud trükis, peale selle vanuselt teine meieni jõudnud maakeelne trükitoode. Tegemist on liturgilise käsiraamatuga vaimulikele, mis sisaldab ladina-, saksa-, poola-, läti- ja eestikeelseid tekste.

Tekstide suhteliselt puhas lõuna-eestiline keelepruuk osutub paremaks Völckeri ja isegi hilisemate autorite omast, agenda levitamiseks-tarvitamiseks jättis ajaloo käik aga ainult kolm aastat aega.

mulikud laulud. Liivimaa jesuiidi Wilhelm Bucciuse (Bucki, 1585-1643) nimiga on seotud lõuna-estli-keelne katoliiklik käsiraamat «*Institutiones Esthonicae*» («Eestikeelsed õpetused»), trükitud aastal 1622 Braunsbergis. Mõned bibliograafiad nimetavad selle autorina siiski Georg Elgerit, kes on tegelnud läti kirjanduse alal. Lisaks sellele leidub andmeid ka anonüümse «*Institutiones oestonicae catholicae*» («Eestikeelsed katoliiklikud õpetused») ilmumisest 1623. aastal, samuti Braunsbergis. Tõenäoliselt on siin tegemist ühe ja sama *Institutiones*-teosega, mis oli arvatavasti Tartu jesuiitide kollektiivne töö ja kujutas endast kiriku-käsiraamatu taolist kogumikku. Teos pakub huvi eriti selle tõttu, et siin on kirikulaul riimitud, mis on tegelikult esimeseks teateks eestikeelsest riimi seatud laulust. Kogumiku laulu- raamatu-osa on alles olnud veel XVII saj. keskel ja võis värsitehniliselt eeskujuga pakkuda ka reformatsioonikiriku laulude tõlkijale. Sellest Bucciuse nimiga ühendatud teosest on juttu ka 1715. a. Uue Testamendi eessõnas.

Kirjaviisi osas on tähelepandav, et Põhja-Eesti protestantlik kirjasõna toetub enam saksa, Lõuna-Eesti oma aga ladina ortograafiale.

. . . . .

Eestikeelne kirja- ja trükisõna võrsus katoliikluse ja protestantismi vahelistes võitlustes ning täitis kristluse kui feodalismiaegse valitseva ideoloogia levitamise ülesannet, peegeldamata eesti rahva tegelikku elu. Samas võitluses see kirjasõna hävitati, mistõttu selle tähtsus ja levik ei saanud esialgu olla ulatuslik. Trükisõna puuduse tõttu tekkinud käsikirjaline materjal oli aga aluseks järgneva perioodi pideva trükitud kirikukirjanduse rajamisel. Selle kirjavara kahepoolne olemus — vastuolu kirjapanijate reaktsiooniliste eesmärkide ja objektiivselt positiivseks osutunud raamatuajalooliste tulemuste vahel — selgub eriti järgnevas peatükis.

Institutiones Estonicae (1622)

koostajaks oli Liivimaal sündinud Wilhelm Bucki (Buccius). Ordu bibliograafia a. 1676 toob sisuna: *Suur katekismus. Mõned selgitatud kirikualitused. Küsimusi kõigist kirikuaasta pühadest lihtrabvade. Pühad hümnid ja vaimulikud laulud. Vagad palved Jumalale ja pühakutele*. Pole võimatu, et tegemist on 1585. a. katekismuse uustrukiga.

Arvatavasti on *Institutiones* see raamat, millest 1656. a. luterliku laulu- raamatu sissejuhatus ütleb, et selle riimitud ja nootidega varustatud laule on võetud eeskujuks. Samale teosele näib viitavat ka 1715. a. Uue Testamendi eessõna.

Üks teade omistab veel paater G. Elgerile (tegutses lätlaste hulgas) teose *Institutiones Aestoniae Catholicae* (Braunsberg, G. Schönfels, 1623), kuid siin on küllap tegemist äsjamainitud raamatuga.

Kokkuvõttes

tuleb nentida, et trükiste kaotamine raskendab tunduvalt ajajärgu hindamist, mida meil on senini ka vähe uuritud. Lähemat valgustamist väärik- sid maakeelse trükisõna kasvu mõjutanud mitte-usulised põhjused (näiteks Poola võimu soov eestlaste poolehoiu võitmiseks), samuti tuleks selgitada, kas ja mis määral võistlesid kirikud maakeelse kirjasõna soetamisel, nagu on väidetud.

Nagu paljude muude rahvaste kirjandused, võlgneb ka meie trükisõna oma sünni ärksatele vaimulikele. Sealjuures osutub Tartu kolleegiumi panus nii keele kui mahu poolest märksa kaalukamaks usu-uudet esindavate kirja- meeste omast (A. Vööbus) ja on hili- sematele eeskujuks. Kolleegiumist oleks võinud oodata ka eesti soost sulemehi, kuid selle tegevus lõpetati vägivaldselt a. 1625.

«JEEUSE KOMPANII» TÄNAPÄEVAL

« Jesuiitide võim ja saladus » — nii kõlab R. Fülöp-Milleri bestselleri tiitel — näib pakkuvat ammutamatut ainet ajakirjanikele. Nii ei saa kõnelda kokkusattumisest, kui tuntud ameerika ajakiri « Time » avaldas just käesoleva ülevaate koostamise ajal (23.4.1973) pikema artikli jesuiitide kohta. Tegemist on heasoovliku kirjutisega, kuid autorid jäävad ajakirjanikeks, kes armastavad rohkem teravat kontrasti kui pooltoone ning ohverdavad efektsele lausele meeleldi terakese tõtt. Aga ajakirjanike puhul ei tohi seda vist pahaks panna.

Kooliordu

Mida « need jesuiidid » õieti teevad? Vastus pole raske: nende peamiseks tegevusalaks on koolid. Kui « Time » kirjutab oma esitelus: « Nad on seis-moloogid, swamid, arhitektid ja inse-nerid, teoloogid ja veinimeistrid, poliit-ikud, juristid, sotsiaalabistajad, astro-noomid, revolutsionäärid, majandus-teadlased — samuti nagu misjonärid, õpetajad ja kogudusevaimulikud, » pole lugejal sugugi kerge kindlaks teha, mis on iseloomulik. Tegelikult paikneb kaks kolmandikku jesuiitidest koolides: üks kolmandik õppejõududena, teine

Jesuiitide poolt juhatatavate koolide, õpetajate ja õpilaste liigestus (protsendides) a. 1968

	koole	õ p e t a j a i d			õpilasi
		SJ	muid	kokku	
algharidus	55	10	33	21,5	32
keskharidus	22	50	25	37,5	25
kõrgem haridus	22	37	42	39,5	42
varia	1	3	0	1,5	1

Järgnevatel ridadel pole ei aja- ega ilukirjanduslikke pretensioone: nad tahavad lihtsalt pakkuda põhilist informatsiooni *Jeesuse Kompanii* elust tänapäeval.

Mälestus neist agaraist jesuiitidest, kes aastat nelisada tagasi kõikjal Lõuna-Eestis ringi rändasid, on meil juba ammu kustunud, samuti pole palju kõneldud jesuiitide vähe silmatorkavast tegevusest Maarjamaal aastatel 1921-1960. Aga ka siis, kui me mõlemat perioodi väga hästi mäletaksime, nõuaks nende mõistmine teadmisi jesuiitide kui ühe vana rahvusvahelise suurorganistsiooni kohta.

Ordu asutaja, Loyola Ignaatsiuse eluloost ja ordu saatuse üldjoontest oli juttu « Maarjamaa » eelmises numbris. Järgnevalt vaatleme jesuiitide tegevust Issanda aastal 1973.

— üliõpilastena. See teine kolmandik kannab koguni *skolastikute* nime. Misjoni- ja koguduse-tööga tegeleb niisiis « ainult » ülejäänud kolmandik ordu liikmeist.

Koolid on olnud ordu peamisi tegevusalasid algusest peale. Visitaator Antonio Possevino näiteks, kellel oli tähtis osa Tartu ja Riia kolleegiumide asutamisel ja kes viis isiklikult trükki 1585. a. eestikeelse katekismuse, oli oma aja silmapaistvamaid autoreid pedagoogika alal. Possevino polnud aga mingi erand: jesuiidid võivad haridusalal tagasi vaadata pikale ja rahvusvahelisele kogemusele.

Apostolaat

Eestlasest lugejale tuleb veel toonitada, et ordu peacesmärk pole tänapäevani muutunud — ja et selleks on

apostolaat, s.t. Jeesuse apostlite töö jätkamine uute kristlaste võitmiseks ja usueku üldiseks süvendamiseks. See siht ei erine tegelikult milleski katoliiku vennaskondade enamiku omast.

Meil levinud arvamusel, nagu oleks Ignaatsius oma ordu asutanud kõigepealt « võitluseks reformatsiooni vastu » (nii kirjutab Tallinnas a. 1971 ilmunud entsüklopeedia), pole tõepõhja. Tegelikult seadis Ignaatsius a. 1534 oma Kompanii sihiks misjonitöö Püha Maa moslemite hulgas; kuna aga olukord ei lubanud seda sihti teostada, andis ordu enda lihtsalt paavsti käsutusse ning tegutses hiljem *muuseas* ka aladel, kus esines protestantlikke liikumisi. Ordu asutamisel ei mänginud see asjaolu aga mingit rolli ega mõjutanud nimetamisväärselt tema edasistki väljakujunemist. Ordu sihiasetus oli palju üldisem ning on tänini samaks jäänud. Seda aspekti silmas pidades võib Piero Bargellini kirjutatud Ignaatsiuse eluloo (« Maarjamaa » eelmises numbris) lõpuosale ebatäpsust ette heita.

Distsipliin

Endise ohvitserina andis Ignaatsius oma vennaskonnale teadlikult nime *Jeesuse Kompanii* (ametlikes dokumentides esinev nimi *Societas Jesu* — Jeesuse Selts — anti hiljem). Ta uskus viljaka seose võimalusse isikliku arenemise ja veendumusest omaksvõetud range distsipliini vahel. Ordu välja- paistvate liikmete kirju rida kinnitab asutaja intuitsiooni paikapidavust ning distsipliini-nõue on tänini muutmatult püsima jäänud. Kahtlemata läheb suur osa « süüst » jesuiitide töö edukuses selle kindla kokkuhoidmise arvele.

Organisatsioon

Ordu eesotsas seisab eluajaks valitav *kindral*. Teda abistab (olguigi et olulises osas ainult nõuandva häälega) üks *assistent* igast ordu alljaotusest, mis kannavad nime *assistentsid*. Neid on

praegu 11, nimelt: Itaalia, Saksa, Prantsuse, Hispaania, Inglise, Ameerika, Ladina-Ameerika põhjaosa, L.-A. lõunaosa, Slaavi, India ja Ida-Aasia assistentsid. Need jagunevad omakorda provintsideks (arvult 84), mida juhivad kindrali poolt nimetatud *provintsiiaalid*. 1973. a. alguses töötas jesuiite sajas riigis, kokku ümmarguselt 1400 ordu- majas ehk *residentsis*, kus asus 30 000 ordu liiget. Ignaatsiuse esialgse kava kohaselt pidi neid olema ainult 60!

Kuidas saab jesuiidiks

Kehtivate eeskirjade kohaselt võib sisseastumise-soovi avaldada iga vähemalt 14 a. vana meessoost katoliiklane. Tegelikult nõutakse aga küpsemat iga, vähemalt 18 aastat. Tavaliselt on sisseastuja selles eas lõpetanud keskhariduse.

Põhiliselt jaguneb ordu *preestriteks* (*patres*) ja *ilmikvendadeks* (*fratres coadjutores*). Esimeste väljaõppe-aeg kestab vähemalt kümme aastat (selle jooksul nimetatakse neid *skolastikuteks*), lihtvendade oma piirdub kahega.

Esimesed kaks aastat on prooviaeg (*novitsiaat*), mille lõppedes uustulnukal, kes soovib orduusse jääda, tuleb anda kolm mungatöötust (*kasinus*, *kuulekus*, *vaesus*).

Juhul kui preestriameti-kandidaat pole gümnaasiumis ladina keelt õppinud, järgneb novitsiaadile kaheaastane ladina keele kursus, siis kaks aastat filosoofiat. Pärast seda tuleb *magisterium* — kaks aastat õpetamist mõnes ordukoolis. Viimasena tuleb läbi teha nelja-aastane teoloogiakursus, mille lõpetamisel skolastik on umbes 30 a. vana (vrd. Luuk. 3, 23) ja omab vähemalt ühe teadusliku kraadi. Nüüd saab ta preestri-pühitsuse ning asub orduülemuse poolt määratud ülesande täitmisele. Tihti tehakse *magisteriumi* jooksul ka doktoritöö mõne ilmaliku ülikooli juures.

Ilmikvendade väljaõpe on rohkem praktilist laadi. Paljudel on juba or-